

СИНЕРГЕТИКА ТА ІНТЕГРАТИВНО-ДИФЕРЕНЦІАТИВНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Тетерятник Г. К.

У статті досліджено окремі питання синергетики та інтегративно-диференціативних основ кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Право розглядається як відкрита система, яка змінюється під впливом різноманітних чинників, її розвиток та зміна не завжди підпорядковуються сталим закономірностям, а можуть відбуватися нелінійно. При цьому навіть екстраординарні чинники впливу, характерні для надзвичайних правових режимів, можуть нести не лише деструктивні наслідки, а й конструктивні, диференціюючи види правових режимів і процесуальної форми.

Стійкість системи зумовлює її різноманітність, основним механізмом у цьому процесі виступає адаптація до змінених зовнішніх умов шляхом перебудови внутрішніх елементів. Кримінальний процес як система має бути спроможною реагувати на зміни, що відбуваються. Її стабільність, з одного боку, забезпечується уніфікованим за допомогою процесуальної форми порядком провадження як стійкої властивості системи у поєднанні усіх її елементів, який є гарантією законності. З іншого боку, можливість змінити цю внутрішню систему у кризові моменти, тобто тоді, коли вона за існуючою структурою не спроможна вирішувати завдання, які на неї покладаються. Одним із таких прикладів є надзвичайні правові режими, чинники яких зумовлюють специфіку кримінального провадження, яка має бути забезпечена відповідним чином за рахунок нормативних змін, спрямованих на адаптацію процесуальної форми у таких випадках.

Виникнення особливих (надзвичайних) правових режимів, а у кримінальному процесі - особливих порядків кримінального провадження не характеризує неякісність системи загалом, а, навпаки, є закономірним процесом еволюції загальноправових режимів під впливом багатовекторності чинників, які детермінують зміни у суспільних, державних і, як наслідок, правовідносинах. В умовах такої своєрідної ентропії, яка є невід'ємним елементом існування відкритих систем, відбувається флуктуація у правовій системі або окремих її інститутах, унаслідок чого, проходячи через точки біфуркації, можуть відбутися еволюційні зміни на різних рівнях системи. Наприклад, надзвичайна ситуація, яка здійснює тригерний вплив

на правовий аттрактор - загальний правовий режим у цілому та кримінальний процес в його уніфікованій процесуальній формі. Вона зумовлює виникнення надзвичайного правового режиму, який за відсутності у системі кримінального процесу належного рівня стійкості (яка забезпечується наявністю відповідних процесуальних засобів, способів, механізму правового регулювання), своєю чергою, стає причиною диференціації процесуальної форми. Вплив в умовах надзвичайних правових режимів на кримінальний процес як систему зумовлює її перетворення внаслідок появи нової підсистеми - особливого порядку кримінального провадження, що тим самим забезпечує стабілізацію системи вищого порядку та повернення її до рівня правового аттрактора.

Ключові слова: кримінальне провадження, надзвичайні правові режими, синергетика, інтегративно-диференціативні основи, адаптивність, процесуальна форма.

Teteriatnyk H. K. Synergetics and integrative-differentiative foundations of criminal proceedings amidst emergency legal regimes: individual issues

The article explores certain issues of synergy and integrative-differential foundations of criminal proceedings under emergency legal regimes. Law is considered as an open system, changing under the influence of various factors. Its development and change do not always follow linear laws, but can occur non-linearly. At the same time, even extraordinary factors of influence characteristic of emergency legal regimes can have not only destructive consequences, but also constructive ones, differentiating the types of legal regimes and procedural forms.

The stability of the system determines its diversity. The main mechanism in this process is adaptation to changing external conditions by restructuring internal elements. The criminal process as a system must be able to respond to ongoing changes. The stability of this system, on the one hand, is ensured by the procedure of production, unified with the help of the procedural form, as a stable

property of the system in combination of all its elements, which are a guarantee of legality. On the other hand, the ability to change this internal system in moments of crisis, that is, when the existing structure is not able to solve the tasks that are assigned to it. One such example is emergency legal regimes, the factors of which determine the specifics of criminal proceedings, which should be provided appropriately through regulatory changes aimed at adapting the procedural form for such cases.

The emergence of special (emergency) legal regimes, and in the criminal process - special procedures for criminal proceedings does not characterize the poor quality of the system as a whole, but rather is a natural process of evolution of general legal regimes under the influence of multi-vector factors that determine changes in social, state processes and, as a result, legal relations. In the conditions of such a kind of entropy, which is an integral element of the existence of open systems, there is a fluctuation in the legal system or its individual institutions. As a result, passing through the bifurcation points, evolutionary changes can occur at different levels of the system. For example, an emergency situation that has a trigger effect on the legal attractor is the general legal regime as a whole and the criminal process in its unified procedural form. It causes the emergence of an emergency legal regime, which, in the absence of an appropriate level of stability in the criminal process system (provided by the availability of appropriate procedural means, methods, a mechanism of legal regulation), in turn, becomes the reason for the differentiation of the procedural form. The impact of emergency legal regimes on the criminal process as a system causes its transformation due to the emergence of a new subsystem - a special procedure for criminal proceedings, which ensures the stabilization of a higher order system and its return to the level of a legal attractor.

Key words: *criminal proceedings, emergency legal regimes, synergetics, integrative and differential foundations, adaptability, procedural form.*

Постановка проблеми та її актуальність. Аксиоматичним, на нашу думку, є розуміння права як цілісної системи, яке є можливим через сприйняття діалектичного зв'язку процесів інтеграції та диференціації як двох взаємозумовлених, але різноспрямованих способів розвитку системи. Вона змінюється під впливом різноманітних чинників, її розвиток не завжди підпорядковується сталим закономірностям, а може відбуватися нелінійно. При цьому навіть екстраординарні чинники впливу можуть нести не лише деструктивні наслідки, а й конструктивні, диференціюючи види правових режимів і процесуальної форми. Актуальним для дослідження інтегративно-диференціативних основ кримінального провадження

є використання інструментарію синергетичного підходу, який створює методологічне підґрунтя для дослідження певних закономірностей розвитку, змінюваності правових режимів як систем під дією не лише закономірних, а й випадкових факторів (наприклад, надзвичайних ситуацій) та їхнього впливу на систему кримінального процесу, диференціацію процесуальної форми, що сприяє пошуку тих правових засобів, які можуть забезпечити відносну стабільність і самоорганізацію таких відкритих систем.

Питанням уніфікації та диференціації процесуальної форми, а також диференціативно-інтегративних основ кримінального провадження присвячено роботи В.О. Давидова, Д.О. Савицького, В.М. Трофименка, О.Г. Шило та ін.

Метою статті є досягнення наукових результатів у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо диференціативно-інтегративних основ в умовах надзвичайних правових режимів (далі - НПР).

Звернемося до окремих теоретико-філософських уявлень про диференціативно-інтегративну основу систем. Г. Гегель зазначав, що кожен предмет визначається у своїй єдності, потім розкладається на множинність різних моментів і через це самовідрізнення стає розвинутим цілим. Г. Спенсер виділив загальні закони еволюції: ріст диференціації, виділення різного у первинно однорідному, ріст пов'язаності частин та ріст визначеності. Він одним із перших розглянув диференціацію як перехід від простого до складного у процесі еволюції, стверджував, що розвиток пов'язаний із диференціацією вихідної непов'язаної однорідності, виникненням агрегатів, пов'язаних у своїх частинах, і їх інтеграцією у нову цілісність. По суті, він заклав один з основних принципів системного аналізу, який полягає у тому, що цілісне не є сумою його частин [1, с. 14-15].

Застосовуючи зазначений підхід до проблем виникнення та функціонування НПР, слід зазначити, що їх поява детермінована розвитком правових режимів, які функціонують в умовах нормальної життєдіяльності суспільства та держави. Вони не можуть визначатися як негативний фактор нормативної недосконалості функціонування правової системи. Навпаки, вони є показником її адаптивності у разі виникнення певних, раніше не характерних (кризових) факторів. НПР інтегровані у правову систему, вдосконалюють її, та цей диференціально-інтегративний зв'язок може бути представлений у вигляді теоретичної моделі,

у якій нормативно ядро - загальний режим, який носить усталений, стабільний характер, а периферійна частина - особливості, якими характеризуються елементи нормативного ядра, зумовлені специфікою надзвичайної ситуації та вибраними для її вирішення правовими засобами, методами, механізмом правового регулювання.

Методологічне підґрунтя розуміння диференціативно-інтегративної основи систем є важливим і для визначення суті та значення виділення особливого порядку кримінальних проваджень в умовах НПП як диференціації процесуальної форми.

Правовий режим характеризують динамічний та статичний складники. Окрім того, для розуміння правових режимів важливими є такі умови, як час, простір, коло осіб, на яких він розповсюджується та які наповнюють його конкретним змістом відповідно до тих соціальних процесів, які відбуваються у відповідний час та конкретному місці [2, с. 57-58]. Цим визначається більша стабільність правових режимів порівняно з правовими механізмами, які швидше та динамічніше змінюються під впливом правозастосовної практики.

Динамічний аспект правового режиму дає змогу розглянути розвиток юридичних засобів регулювання щодо об'єкта суспільних відносин (їх змінюваність, причини застосування одних та відмови від інших). Статичний - стабільність правового режиму з огляду на його ефективність [3, с. 61].

Кореляційні зв'язки між зазначеними характеристиками спонукають до застосування синергетичного підходу під час аналізу різних правових режимів. Цілісний опис правових категорій та явищ стає усе більш проблематичним поза синергетичними принципами відкритості, ієрархічності, когерентності.

Використання інструментарію цього підходу створює методологічне підґрунтя для дослідження певних закономірностей розвитку, змінюваності правових режимів як систем та їх вплив на систему кримінального процесу, диференціацію процесуальної форми і підштовхує до пошуку тих правових засобів, які можуть забезпечити відносну стабільність та самоорганізацію таких відкритих систем [4, с. 142].

Як зазначає сам засновник синергетики Г. Хакен, синергетика займається вивченням систем, які складаються з великої кількості частин, компонентів або підсистем, які складним чином взаємодіють між собою. При цьому система має властивість переходити з одного недиференційо-

ваного стану спокою у неоднорідний, але добре впорядкований стан [5, с. 40-41].

Предмет нашого дослідження включає у себе низку систем: правову, правових режимів, процесуального режиму, які являють собою «системи у системі». Сам правовий режим є системою з припадними їй характеристиками. Кримінальний процес є також складною системою, яка має свою структуру: стадії, визначені правовідносини між суб'єктами, процесуальну форму тощо. Справедливо В.С. Зеленецький зазначає: «Кримінальний процес - складна динамічна система ... системний характер кримінального процесу визначений системними властивостями кримінально-процесуального права, його статичною і функціональною цілісністю, взаємозв'язком і взаємозумовленістю усіх його елементів, єдність, специфіка і закономірність зв'язку яких створюють структуру кримінального процесу...» [6, с. 98, 101]. Учений указує на поєднання двох протилежних складників - динамічного та статичного, які системно пов'язані та зумовлюють, з одного боку, стійкість системи та її впорядкованість, а з іншого - можливість реагування системи на зовнішні і внутрішні перетворення.

Процесуальний режим та процесуальна форма нерозривно, системно пов'язані між собою та перебувають і діалектичному зв'язку. На нашу думку, процесуальний режим уособлює внутрішню форму кримінальної процесуальної діяльності та являє собою комбінацію правових засобів, способів, методів правового регулювання, які забезпечуються відповідними гарантіями та принципами кримінальної процесуальної діяльності, знаходять свій вираз у процесуальних статусах суб'єктів кримінального провадження, спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження та досягнення його мети і знаходять своє системно-структурне втілення у процесуальній формі.

Складно було б говорити про ці явища як системи, якби вони не характеризувалися стійкістю, під якою в теорії систем розуміється властивість систем зберігатися за ознаками після змін, викликаних певними факторами [7, с. 96]. Це означає, що попри певні зовнішні чинники: політичні, суспільні зміни, внутрішні фактори, система повинна бути спроможною реалізовувати покладені на неї завдання.

Стійкість системи зумовлює її різноманітність, основним механізмом у цьому процесі виступає адаптація до змінених зовнішніх умов шляхом перебудови внутрішніх елементів. Кримінальний процес як система має бути спроможною реагу-

вати до змін, що відбуваються. І стабільність її, з одного боку, забезпечується уніфікованим за допомогою процесуальної форми порядком провадження як стійкої властивості системи у поєднанні усіх її елементів, який є гарантією законності. З іншого боку, можливістю змінити цю внутрішню систему у кризові моменти, тобто тоді, коли вона за існуючою структурою не спроможна вирішувати завдання, які на неї покладаються [4, с. 137].

Аргументованим убачається нами твердження В.М. Трофименка, який визначає: «...правовою формою кримінальної процесуальної діяльності, що являє собою сукупність правових умов, за яких здійснюється вся діяльність у цілому, а також кожен з її структурних елементів, є процесуальна форма, яка визначає системно-структурну основу кримінального процесу та зумовлюється його завданнями і метою» [8, с. 16]. Більше того, слід погодитися з тим, що процесуальна форма є невід'ємною ознакою процесуальних правовідносин, які носять правовий характер і у вигляді фактичних відносин, поза процесуальною формою, існувати і реалізовуватися не можуть [9, с. 126]. Особливе значення процесуальної форми як утілення принципу законності відзначав іще В.М. Савицький, розглядаючи законність як такий рух кримінальної справи, який реалізується у передбачених законом процесуальних формах, послідовний перехід його з однієї стадії в іншу [10, с. 65].

Уніфікація процесуальної форми забезпечує її стабільність, єдині засади у провадженні незалежно від обставин, що характеризують учинене кримінальне правопорушення. В уніфікації процесуальної форми відображається така властивість, як синергетичність системи. Синергетичність (синергія) забезпечує єдиноспрямованість дій усіх елементів системи, яка призводить до підвищення здатності досягти кінцевого результату - ефективного правового врегулювання суспільних відносин. Це означає, що кожен з елементів, інститутів системи є взаємодоповнюючим, а відсутність неузгодженостей між ними забезпечує ефективність функціонування системи за будь-яких зовнішніх умов. Прояв синергії в уніфікованій процесуальній формі полягає в ефективності забезпечення єдиних підходів до здійснення кримінального провадження незалежно від виду кримінального правопорушення, суб'єктів їх учинення, обставин кримінального правопорушення та умов, у яких здійснюється кримінальне провадження.

У кримінальному процесі функціонування кожної інституції має власні завдання, водночас

у сукупності кожна з них спрямована на забезпечення виконання завдань кримінального провадження та досягнення єдиної спільної мети (її ми розглядаємо як ефективне вирішення кримінального процесуального спору) [4, с. 138].

Закон синергетичності системи виражає внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки між елементами системи, що визначають рівень синергії системи, співвідношення між достатністю синергетичної бази і необхідністю підвищення активності системи, для отримання синергетичного ефекту, що забезпечує подальший розвиток цієї бази. Таким чином, є врахований та неврахований потенціал для збільшення ефекту синергетичності, який, своєю чергою, може бути позитивним або негативним [11]. Якщо певні норми, інститути впливають на зменшення синергетичності всієї системи, то відбувається регресний розвиток, отже, знижується сама база системи. Система зменшує свою ефективність, наслідком чого може стати поступова криза системи. Водночас якщо ефект синергії має позитивне значення, це означає укорінення такої системи. По суті, позитивний ефект синергії зумовлює, з одного боку, уніфікація процесуальної форми - таку впорядкованість елементів кримінальної процесуальної діяльності та її оформлення, яка здатна забезпечити системне виконання кримінальних процесуальних завдань на кожному етапі, стадії та водночас досягнення мети кримінального провадження. А з іншого - відповідно до диференціативно-інтегративної основи систем диференціація є результатом еволюційного розвитку системи кримінального процесу. Як справедливо підкреслює В.М. Трофименко, між уніфікацією і диференціацією процесуальної форми існує діалектичний взаємозв'язок, оскільки «...диференціація є можливою лише за умови існування уніфікованої форми. Уніфікація ж процесуальної форми є своєрідним результатом диференціації більш широкого явища, яким виступає юридичний процес у цілому» [8, с. 139-140].

Із синергією пов'язана інша властивість системи - емерджентність - неможливість звести властивості системи до властивостей складових її елементів, тобто властивості системи залежать не лише від властивостей складових її елементів, а й від особливостей взаємодії між елементами. Стійкість системи визначається переважанням енергії внутрішніх взаємодій частин над зовнішнім впливом. В іншому разі в системі можуть статися безповоротні зміни [12, с. 94].

Учені справедливо зазначають, що емерджентність є наслідком прояву як мінімум трьох факторів: 1) різкого нелінійного посилення раніше малопомітної властивості; 2) наслідком непередбачуваної біфуркації якої-небудь підсистеми; 3) наслідком рекомбінації зв'язків між елементами [13, с. 95]. Адаптуючи цей підхід до кримінального провадження, слід звернутися до думки Д.О. Савицького, який зауважує, що між кримінальною процесуальною формою і змістом кримінального процесу, який вона уособлює, існує тісний зв'язок, котрий у своєму розвитку піддається законам діалектики. Процесуальна форма є вираженням змісту кримінального судочинства та способом його здійснення, тому що як тільки кримінальна процесуальна форма перестає бути формою змісту, вона втрачає будь-яку цінність, таке відбувається періодично внаслідок швидшого розвитку змісту кримінальної процесуальної форми порівняно з її формою, що призводить до виникнення і зростання суперечностей між ними [10, с. 215].

Кримінальне провадження як система проявляє свою емерджентність і в особливих порядках кримінального провадження. З одного боку, вони є відходом від уніфікованої форми. Внутрішньо вони створюють нову підсистему, якій притаманні специфічні риси та завдання. Водночас, функціонуючи як елемент усієї системи, вони забезпечують її адаптивність та призводять до стабільності.

Отже, підставами диференціації можуть бути різноманітності, що знаходяться як поза системою, так і внутрішньо в системі і впливають на неї. Ці різноманітності породжують існування підсистем - особливих порядків проваджень, які хоча і пов'язані з іншими елементами системи, але мають власний специфічний механізм [4, с. 139]. Як справедливо зазначає В.М. Трофіменко, система кримінального процесу може бути представлена не лише як сукупність стадій, а й як сукупність окремих проваджень, які розрізняються за своєю спрямованістю [14, с. 243].

Це означає, що зміна окремих елементів лише частково впливає на стабільність системи. Скоріше, емерджентність і є тією властивістю, яка забезпечує життєздатність системи за зміни зовнішніх або внутрішніх чинників і їх впливу на окремі елементи системи. Когерентність розглядається як така узгодженість взаємодії елементів, яка проявляється в масштабі всієї системи [15]. Тобто між елементами кожного з рівнів існують кореляційні зв'язки, які впливають на функціонування системи певного рівня, що, своєю чергою,

створює кореляційні зв'язки між самими рівнями моделі.

Як зазначає Н.Н. Талеб, «...антикрихкість - це властивість усіх природних (та складних) систем, яким удалося вижити, тому позбавляти такі системи нестабільності, випадковості і дії стресорів означає їм нашкодити... У складних системах багато взаємозалежних елементів і нелінійних реакцій...» [16, с. 10]. Саме завдяки ним, проходячи через точки біфуркації, такі системи мають можливість розвиватися, набувати нових якостей.

Таким чином, в умовах НПР можна спостерігати взаємодетермінуючі чинники впливу: на систему кримінального провадження - з боку сформованих у межах НПР факторів впливу (зовнішніх та внутрішніх), які створюють особливе правове поле та зумовлюють функціонування специфічних правових засобів регулювання відносин; на систему НПР - необхідність переформатування лінійного нормативного регулювання правовідносин у сфері кримінального провадження шляхом організаційних, правових змін, змін методико-праксеологічної парадигми шляхом управління системою. Управління системою означає її переведення з одного стану в інший, який відповідає цілям управління. Для цього необхідно так впливати на структурні компоненти системи, щоби вони еволюціонували в потрібному темпі і в бажаному напрямі (з урахуванням часово-просторових та інших умов. - Г.Т.). Причому управління, по самій своїй суті, повинно також бути системним: управлінські рішення, які приймаються в одних сферах системи, роблять вплив на рішення, що приймаються в інших сферах, що забезпечує її синергетичність [17].

О.Г. Шило справедливо вказує, що доцільність і корисність диференційованого порядку кримінального судочинства доведена часом, вона визнана не лише національним законодавцем, а й міжнародною спільнотою, що знайшло свій вияв, зокрема, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № II (87) 18 від 17 вересня 1987 р. щодо спрощення кримінального правосуддя, а тенденції розвитку кримінально-процесуального законодавства України дають змогу визначити його вектор не в бік уніфікації, а, навпаки, диференціації кримінально-процесуальної форми, розширення застосування процедур, які мають специфічні риси і суттєво відрізняються від загального порядку здійснення кримінального провадження [18].

Таким чином, уніфікація та диференціація - це невід'ємні складники системності кримінального

процесу, які демонструють його диференціативно-інтегративну сутність як системи. Вони дають змогу забезпечити стійкість системи, її ефективність щодо виконання завдань, адаптивність до нових умов, які сплановано або непередбачувано виникають у суспільстві та державі.

Синергетика, теорія систем створюють підґрунтя для формування нової правової парадигми, прогнозування та впровадження нормативних змін із метою підвищення ефективності функціонування системи кримінального судочинства. Уніфікація та диференціація процесуальної форми є відображенням таких її властивостей, як синергетичність, емерджентність, мультипликативність. Дослідження цих та інших властивостей систем різних рівнів створює підґрунтя для розроблення теоретичних положень та практичних рекомендацій з удосконалення кримінального процесу [1, с. 140-166].

В основі розглянутих нами аспектів диференціативно-інтегративних основ кримінального провадження в умовах НПР закладено ідею про те, що виникнення особливих (надзвичайних) правових режимів, а у кримінальному процесі - особливих порядків кримінального провадження не характеризує неякісність системи загалом, а, навпаки, є закономірним процесом еволюції загальноправових режимів під впливом багатовекторності факторів, які детермінують зміни у суспільних, державних та, як наслідок, правовідносинах. В умовах такої своєрідної ентропії, яка є невід'ємним елементом існування відкритих систем, відбувається флуктуація у правовій системі або окремих її інститутах, унаслідок чого, проходячи через точки біфуркації, можуть відбутися еволюційні зміни на різних рівнях системи. Наприклад, надзвичайна ситуація, яка здійснює тригерний вплив на правовий аттрактор - загальний правовий режим у цілому та кримінальний процес в його уніфікованій процесуальній формі зокрема, зумовлює виникнення надзвичайного правового режиму, який за відсутності у системі кримінального процесу належного рівня стійкості (яка забезпечується наявністю відповідних процесуальних засобів, способів, механізму правового регулювання), своєю чергою, стає причиною диференціації процесуальної форми. Таким чином, вплив на кримінальний процес як систему зумовлює її перетворення внаслідок появи нової підсистеми - особливого порядку кримінального провадження, що тим самим забезпечує стабілізацію системи вищого порядку та повернення її до рівня правового аттрактора.

Література

1. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.
2. Кузніченко С.О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель : монографія. Сімферополь: Кримнавчпед-держвидав, 2009. 500 с.
3. Тетерятник Г.К. Legal regime certain theoretical and methodological aspects. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 1. Р. 59-64.
4. Тетерятник Г.К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. *Верховенство права*. 2017. № 1. С. 136-143.
5. Хакен Г. Синергетика: ієрархії неустойчивостей в самоорганізуючих системах и устройствах. Москва : Мир, 1985. 424 с. URL: <http://bookshare.net/books/physics/hakeng/1985/files/sinergikaierarhiineustoychivostey1985.pdf>.
6. Зеленецький В.С. Державне обвинувачення в системі кримінально-процесуальних стадій. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 4. С. 98-106.
7. Артюхов В.В. Общая теория систем: Самоорганизация, устойчивость, разнообразие, кризисы. Москва : Либроком, 2009. 224 с.
8. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 437 с.
9. Давидов Д.О. Процесуально-правовий режим: теоретико-прикладні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2019. 236 с.
10. Савицький Д.О. Підстави диференціації процесуальних форм і їх реалізація у провадженні зі спрощеною формою. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 2. С. 214-223.
11. Головніна О.Г. *Основи соціальної економіки* : підручник ; 2-е вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 648 с. URL: http://pidruchniki.com/1801012353479/ekonomika/metodologiya_formuvannya_sinergiyi_sistemi.
12. Геселева Н.В., Заріцька Н.М. Емерджентні властивості системи. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 93-97.
13. Гребешкова О.М. Емерджентність у стратегічному процесі підприємства. *Формування ринкової економіки*. 2009. Вип. 22. С. 129-137. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/18718/129-137.pdf>.
14. Трофименко В. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3(70). С. 242-250.

15. Баранцев Р.Г. Имманентные проблемы синергетики. *Вопросы философии*. 2002. URL: <http://spkurdyumov.ru/philosophy/immanentnye-problemy-sinergetiki/>.

16. Талеб Н.Н. Антикрихкість. Наш формат. 2021. 392 с.

17. Лукашевич С.Ю. Синергетичність управління системою запобігання та протидії злочинності. *Achievement of high school* : матеріали 8-ї міжнарод. науч.-практ. конф. Софія, 2012. Т. 11. С. 62-66. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=52921>.

18. Шило О.Г. До питання щодо диференціації кримінально-процесуальної форми. *Право України*. 2010. № 9. С. 180-187. URL: <http://pravoznaves.com.ua/period/article/6295/%CE>.

*Тетерятник Г. К.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ*